

Problemi banaka: uzroci, načini rješavanja i posljedice

Ljubinko Jankov

Odobrio:
mr. Velimir Šonje

Molimo korisnike ove publikacije da prilikom korištenja podataka obvezno navedu izvor.

Izdaje:
Hrvatska narodna banka
Direkcija za odnose s javnošću i izdavačku djelatnost
Trg burze 3, 10000 Zagreb
Telefon centrale: 4564-555
Telefon: 4922-070, 4922-077
Telefaks: 4873-623

Web adresa:
<http://www.hnb.hr>

Tisak:
Poslovna knjiga d.o.o., Zagreb

Tiskano u 300 primjeraka

ISSN 1332-2168

Ljubinko Jankov

PROBLEMI BANAKA: UZROCI, NAČINI RJEŠAVANJA I POSLJEDICE

Sažetak

Do sredine osamdesetih godina hrvatsko poslovno bankarstvo bilo je glavna poluga “mekog” proračunskog ograničenja. Poslovne banke bile su pod kontrolom poduzeća osnivača, a njihova osnovna funkcija bilo je odobravanje što jeftinijih kredita svojim osnivačima. Proces reformiranja poslovnog bankarstva počeo je posljednjih 10 do 12 godina. Od tada su doneseni novi zakoni i drugi propisi primjereniji tržišnom gospodarstvu.

Krajem 1991. godine provedena je tzv. linearna sanacija banaka kojom je otpisan najveći dio loših plasmana banaka. Linearna sanacija banaka nije sadržavala mjere koje bi dovele do promjena u poslovanju banaka. Banke su nastavile s odobravanjem kredita “svojim” poduzećima. Zato je već 1996. godine država bila prisiljena sanirati tri velike banke. Te su sanacije provedene znatno ozbiljnije, a temeljile su se na prijenosu loših plasmana banaka na posebnu agenciju, dokapitalizaciji, promjeni dioničara i promjeni uprava banaka. Nakon tih sanacija zabilježen je veliki pad kamatnih stopa. U 1998. godini izbila je nova bankovna kriza, koja je pogodila uglavnom nove banke u naglom usponu, koje su vodile vrlo agresivnu kamatnu politiku. Osnovni uzrok nove bankovne krize je neprimjeren kreditna politika tih banaka, a pojačali su je različiti eksterni šokovi. Središnja je banka počela intervenirati vrlo brzo, ali tek nakon izbijanja bankovne krize.

Iako je došlo do propadanja mnogih banaka, ne može se govoriti o završetku bankovne krize. Postoji još mnogo unutarnjih slabosti u poslovanju banaka, kao što su ispreplitanje valutnog i kreditnog rizika, plasmani banaka u dionice poduzeća, ročna neusklađenost aktive i pasive te nesklad između nedostatka informacija o bankama i mogućnosti primjene propisa. Te unutarnje slabosti banaka otvaraju mogućnost nastanka sličnih bankovnih problema u budućnosti pa bi ih trebalo otklanjati na vrijeme. Dosadašnji fiskalni troškovi sanacije banaka mogu se procijeniti u iznosu od 31 posto BDP-a i svrstavaju Hrvatsku u zemlje s najvećim troškovima sanacije banaka.

JEL: G21, G18, P21

Ključne riječi: sanacija banaka; bankovna kriza; bankarstvo

Sadržaj

Uvod	1
1. Osnovni uzroci, posljedice i načini rješavanja bankovnih kriza	1
2. Rješavanje problema insolventnosti banaka u Hrvatskoj u razdoblju od 1991. do 1996. godine	2
2.1. Linearna sanacija banaka.	2
2.2. Sanacija triju velikih banaka u 1996. godini.	3
3. Nova bankovna kriza od 1998. godine.	5
4. Fiskalni troškovi sanacije banaka u Hrvatskoj do 1998. godine	6
5. Mogući razmjeri nove bankovne krize	7
5.1. Ispreplitanje valutnog i kreditnog rizika.	7
5.2. Plasmani u dionice poduzeća	8
5.3. Ročna neusklađenost aktive i pasive	8
5.4. Nesklad između dostupnosti informacija o bankama i primjene propisa.	9
5.5. Utjecaj političara na banke	9
6. Zaključak.	9
Literatura	9

Problemi banaka: uzroci, načini rješavanja i posljedice

Uvod

Problemi bankarstva i propadanje banaka obilježavaju recentna financijska kretanja u Hrvatskoj, kao i u mnogim drugim tranzicijskim zemljama. Troškovi sanacije banaka i isplate osiguranih štednih uloga su "vrtoglavi" i svrstavaju Hrvatsku među zemlje s najvećim troškovima rješavanja problema banaka.

Ovaj rad analizira uzroke i načine rješavanja bankovne krize u Hrvatskoj. U prvom dijelu rada sažeto se prikazuju tipični uzroci, posljedice i načini rješavanja bankovnih kriza. U drugom dijelu rada analiziraju se načini i posljedice rješavanja problema banaka u Hrvatskoj u razdoblju od 1991. do 1996. godine. Treći dio rada posvećen je bankovnoj krizi koja se pojavila u 1998. godini. Četvrti dio rada prikazuje ukupne dosadašnje fiskalne troškove rješavanja problema banaka u Hrvatskoj, a peti i šesti dio ukazuju na to da bankovna kriza nije završena i da su potrebni dodatni koraci za rješavanje problema banaka.

1. Osnovni uzroci, posljedice i načini rješavanja bankovnih kriza

Banka postaje insolventna kad njezine ukupne obveze, umanjene za kapital, postanu veće od njezine dobre, ili naplative, imovine.¹ Uzrok insolventnosti je loša procjena rizika u poslovanju banke (kreditni rizik, valutni rizik i sl.), koja rezultira kreiranjem loše, ili nenaplative, imovine banke.

Pojava insolventnosti, uz ostale nepromijenjene uvjete, rezultira gubitkom u poslovanju banke i nelikvidnošću banke. Insolventna banka treba povećati kamatnu maržu da bi ostvarila dobit i ostala likvidna. Povećavanje kamatne marže može se ostvariti u sljedećim okolnostima: (1) kad ne postoji prava konkurencija na bankovnom tržištu ili (2) kad više banaka ima isti problem (npr. u silaznoj fazi gospodarskog ciklusa).

Insolventna banka obično se nalazi pred sljedećim izborom: (1) prestati ili (2) nastaviti kreditirati loše klijente. Odabirom prve varijante banka se osigurava da neće kreirati nove gubitke i zapravo priznaje problem loše imovine. Odabirom druge varijante banka preuzima rizik od novih gubitaka i pretpostavlja da će novi krediti istom klijentu omogućiti uredno podmirivanje svih njegovih potraživanja u budućnosti. Za realizaciju druge varijante bit će potrebna dodatna sredstava da bi banka ostala likvidna. Dodatna sredstva najlakše je prikupiti višim pasivnim kamatama. Novim će kreditima klijent platiti kamate na

stare kredite, pa će banka dalje ostvarivati dobit. No, ako klijent ostane loš, problem loše imovine pojavit će se ponovno, i to u većem obujmu. U drugoj će varijanti insolventnost banke nastati znatno prije nelikvidnosti ili gubitka u poslovanju banke.

Povjerenje ima ključnu ulogu u poslovanju banke. Bilo kakva informacija o pogoršanju financijskog položaja banke može negativno djelovati na sve financijske tokove u banci. Zato će svaka banka nastojati sakriti problem insolventnosti. Banke su u tome vrlo uspješne, pa problem insolventnosti često na vrijeme ne prepoznaju ni državne službe zadužene za nadzor banaka.

Problemi u bankovnom sustavu, odnosno u gospodarstvu kao cjelini, nastaju kad problem insolventnosti ima više banaka, odnosno kad relativno veliki dio obveza bankovnog sustava nije pokriven dobrom imovinom. Sam nastanak problema ukazuje na to da u značajnom dijelu bankarstva postoji problem efikasnosti plasiranja prikupljenih sredstava. Ako se veliki dio plasmana odnosi na neprofitabilne projekte, dolazi do smanjenja efikasnosti investicija, a time i do usporavanja gospodarskog rasta.

Problemi u gospodarstvu kao cjelini obično se dodatno produbljuju kad se problemi insolventnosti banaka počnu rješavati. Kad banke nastoje obnoviti solventnost prestankom kreditiranja loših klijenata i povećanjem kamatne marže, manje je raspoloživih kredita i oni imaju višu cijenu. Posljedica može biti negativna selekcija klijenata. Poduzeća koja nemaju alternativne izvore financiranja, bit će spremna prihvatiti više bankovne kamate, neovisno o tome radi li se o financiranju unosnih ili manje unosnih projekata. Takva će kretanja imati dodatni negativni učinak na efikasnost investicija i gospodarski rast.

Kad banke problem insolventnosti pokušavaju riješiti prikupljanjem dodatnih sredstava, dolazi do rasta kamatnih stopa i javlja se pritisak za vođenjem mekše monetarne politike. Dodatnu likvidnost banke mogu tražiti u inozemstvu, što utječe i na kretanja u platnoj bilanci.

Problem insolventnosti banaka može se rješavati sanacijom banaka.² Sanacija banaka djeluje u pravcu smanjenja kamatnih marži i kamatnih stopa i rješava problem negativne selekcije klijenata pod uvjetom da je izvršena smjena posloводства banke koje je dovelo do problema insolventnosti. No, sanacija uvijek uključuje znatne fiskalne troškove i djeluje u pravcu povećavanja fiskalnog deficita, koji može potkopati ukupnu makroekonomsku stabilnost. Sanacija ujedno znači efektuiranje, bilo eksplicitnog ili implicitnog, državnog jamstva za pokriće svih obveza sanirane banke. Ako sanacija kreira očekivanja da će država sanirati svaku banku, depozitari će postati neosjetljivi na efikasnost poslovanja banaka i ulagat će u visokorizične banke koje nude više pasivne kamate od drugih banaka.

1 Manji problem od insolventnosti je nedovoljna adekvatnost kapitala banke. U tom slučaju dobra imovina pokriva obveze banke, ali je stopa prinosa na kapital niža od tržišno uobičajene.

2 Postoje različiti načini sanacije banaka: dokapitalizacija banke ili njezinih klijenata, spajanje s drugim bankama i slično.

Stečaj insolventne banke rezultira gubitkom (dijela) imovine depozitara. Ako depozitari banke u stečaju ne mogu zbog gubitka svoje imovine podmiriti svoje obveze prema drugima, dolazi do lančanih gubitaka i stečaja. Takve lančane efekte vrlo je teško unaprijed sagledati. Vjerojatniji su ako se radi o stečaju velike banke ili banke s velikim međubankovnim obvezama. Iskustvo pokazuje da nakon stečaja jedne banke slijede stečajevi drugih banaka. Odluku o stečaju banke bit će lakše donijeti ako postoji efikasan sustav osiguranja depozita, koji jamči isplatu malim depozitarima (depozitarima s malim ulozima) banke u stečaju. Mali depozitari obično ne posjeduju odgovarajuće informacije o poslovanju banke i ne mogu razlikovati dobre od loših banaka. Stoga će na vijest o stečaju oni reagirati tako da počnu podizati svoje uloge iz svih banaka. Ako se radi o većim isplatama, problem likvidnosti može se pojaviti i u dobrim bankama. Taj problem neće biti ozbiljan ako središnja banka u ulozi krajnjeg zajmodavca brzo reagira.

2. Rješavanje problema insolventnosti banaka u Hrvatskoj u razdoblju od 1991. do 1996. godine

2.1. Linearna sanacija banaka

Iako u Hrvatskoj već nekoliko desetljeća postoji dvoslojni bankovni sustav, u kojem su razdvojene funkcije središnje banke od funkcija poslovnog bankarstva, proces istinskog reformiranja poslovnog bankarstva počeo je tek posljednjih 10 do 12 godina. Do sredine osamdesetih poslovno bankarstvo bilo je glavna poluga mekog proračunskog ograničenja. Poslovne su banke bile pod kontrolom poduzeća osnivača, a njihova je osnovna funkcija bila odobravanje što jeftinijih kredita svojim osnivačima.

Neprofitnom ponašanju banaka pogodovali su monetarna politika i institucionalno okruženje. Osnovni instrumenti monetarne politike bili su tzv. selektivni krediti iz primarne emisije i limitiranje plasmana banaka. Selektivni su krediti u biti omogućavali bankama neograničeno zaduživanje kod središnje banke - i to po vrlo niskim i obično realno negativnim kamatnim stopama. U tim uvjetima središnja banka nije imala kontrolu nad primarnim novcem i limitirala je plasmane banaka da bi kontrolirala kretanje novčane mase. Institucionalno okruženje stvorilo je uvjete poslovanja u kojima je konkurencija među bankama bila iznimno slaba. Niskom stupnju konkurencije među bankama pogodovali su osobito: (1) kartelski ("samoupravni") dogovori banaka o visini kamatnih stopa na depozite stanovništva i (2) pravilo da poduzeće može imati samo jedan žiroračun kod banaka. S obzirom da su depoziti na žiroračunima bankama najjeftiniji izvor sredstava, sve su banke kao osnovni uvjet za odobravanje kredita propisale da poduzeće mora imati žiroračun kod banke od koje traži kredit. Posljedično, poduzeća su prebacivala svoja novčana sredstva iz jedne u drugu banku samo ako su očekivala da će im druga banka odobravati jeftinije kredite od prve.

Od sredine osamdesetih godina počela je postupna reforma bankovnog sustava. Počelo je s promjenama zakona i drugih propisa. Banke su pretvorene u dionička ili srod-

na društva. Dioničarima zatečenih banaka postala su dotadašnja poduzeća osnivači, koja odluke više ne donose prema načelu "jedan glas - jedan glas" nego ovisno o veličini njihove vlasničke glavnice.³ Istodobno su doneseni osnovni propisi iz supervizije banaka, kao što su najveći mogući kredit jednom zajmoprimcu, adekvatnost kapitala, procjena kreditnog rizika i formiranje posebnih pričuva za loše plasmane. Zatečena zaduženost vlasnika banaka (dioničara) uglavnom je premašivala propisane limite, a usklađivanje s limitima je trebalo provesti tijekom prijelaznog razdoblja. Nadzor nad poslovanjem banaka i nad primjenom tih propisa povjeren je središnjoj banci, što je bio iznimno težak zadatak s obzirom da su vlasnici banaka imali suprotstavljene interese.

Na području kamatnih stopa razbijena je politika realno negativnih kamatnih stopa, osobito nakon uvođenja obvezne indeksacije prema inflaciji, što se primjenjivalo dvije godine. Prestalo je kartelsko dogovaranje o visini kamatnih stopa na depozite stanovništva, čime se pojačala konkurencija među bankama, posebice na području prikupljanja deviznih depozita stanovništva.⁴ Prikupljanjem tih depozita banke su dolazile do deviza potrebnih za financiranje uvoza poduzeća vlasnika banke, a posljedica je bila to što su kumulirale kratku deviznu poziciju. Prilagodivanje monetarne politike novim uvjetima bilo je sporije od promjene propisa. Bilo je nekoliko pokušaja ukidanja i limitiranja selektivnih kredita iz primarne emisije, a tek krajem 1993. godine došlo je do njihova konačnog ukidanja.

S obzirom na to da profitabilnost i rizičnost ulaganja nisu bili osnovni parametri kreditne politike banaka, loši plasmani banaka bili su prije pravilo nego iznimka. Rješavanju problema loših plasmana uvelike je pomagala visoka inflacija, koja je bankama donosila kapitalnu dobit smanjenjem realne vrijednosti loših plasmana i smanjenjem realne vrijednosti obveza na osnovi depozita u domaćoj valuti.⁵ Obveze proizašle iz deviznih depozita stanovništva nisu se mogle obezvrijediti inflacijom i rezultirale su velikim gubicima banaka pa ih je još bivša SFRJ priznala kao svoj javni dug.

Bez obzira na visoku inflaciju i novoformirani javni dug ostali su veliki nepokriveni gubici banaka. Revizorska tvrtka Coopers&Lybrand napravila je u suradnji sa Službom društvenog knjigovodstva analizu kvalitete aktive banaka prema podacima za 1989. godinu. Njihovi rezultati pokazali su da je tada loša aktiva bila dvostruko veća od kapitala banaka. Na temelju njihovih rezultata i vlastitog ispitivanja HNB je u svom Godišnjem izvješću za 1991. godinu zabilježio: "Na kraju 1990. godine ... pet banaka je bilo solventno, deset banaka je bilo solventno uz probleme u vezi naplate potraživanja, jedanaest banaka je tehnički bilo insolventno, a dvije banke su bile ozbiljno tehnički insolventne." Prema tome, problem insolventnosti postojao je tada u 13 od ukupno 28 banaka.

3 Kasnije vlasničke transformacije starih banaka ovisile su u prvom redu o toku pretvorbe i privatizacije poduzeća dioničara.

4 Jačanju konkurencije među bankama trebalo je pridonijeti i osnivanje novih banaka. Zato su novi propisi utvrdili relativno liberalne uvjete za osnivanje novih banaka.

5 Kapitalna dobit spasila je Medimursku banku Čakovec. Krajem osamdesetih gubici te banke višestruko su premašivali kapital. Državne institucije dugo su razmišljale o načinima sanacije te banke, a sanacija na kraju nije bila potrebna jer se realna vrijednost gubitka jednostavno "otopila".

Potraživanja, koja su kasnije pretvorena u obveznice Republike Hrvatske na osnovi stare devizne štednje, bila su u analizi revizorske tvrtke Coopers&Lybrand prikazana kao najkvalitetnija aktiva banaka. Radilo se o potraživanjima od bivše Narodne banke Jugoslavije, koja su činila oko 50 posto ukupne aktive banaka. Raspadom bivše države, Narodna banka Jugoslavije prestala je podmirivati ta potraživanja pa su postala bezvrijedna. Problem insolventnosti drastično se povećao i pojavio se vjerojatno kod svih banaka.

Problem stare devizne štednje valjalo je riješiti brzo da bi banke koliko-toliko normalno poslovale. Tako je i bilo. Krajem 1991. godine donesena je odluka o izdavanju obveznica na osnovi stare štednje i o blokiranju devizne štednje stanovništva.⁶ Tom odlukom javni dug bivše SFRJ priznat je kao vlastiti javni dug. Operacije zamjene potraživanja i blokiranja depozita iskazane su relativno pouzdano u bankovnim knjigama tek u lipnju 1992. godine. Tada su obveznice činile 44,7 posto aktive banaka, a blokirani depoziti 41,5 posto pasive banaka.⁷ Sama operacija djelovala je neutralno na kvalitetu aktive banaka. Taj oblik aktive i dalje se smatrao najkvalitetnijom aktivom kao i prije.

Radi rješavanja problema insolventnosti banaka koji je zabilježen u revizorskim izvješćima, država je u 1991. i 1992. godini izdavala tzv. velike obveznice.⁸ Obveznice su uglavnom dobili krajnji korisnici selektivnih kredita iz primarne emisije, tj. poljoprivredni kombinati, brodogradilišta i poduzeća orijentirana na nekadašnje klirinško tržište, koji su time otplatili svoje dospjele obveze prema bankama. Radilo se o velikim državnim poduzećima, odnosno o klijentima velikih banaka. Operacija je, posve neočekivano, polučila "potpuno" rješavanje problema loše aktive banaka. U Godišnjem izvješću HNB-a za 1991. godinu zabilježeno je: "U 1991. godini ...iznenađujući je porast kapitala, u prosjeku 225 posto čime je koeficijent adekvatnosti kapitala povećan u IV. tromjesečju s 1,6 posto na 14,8 posto ... Uzroci tome su, prije svega, u provedenoj knjiženju revalorizirane vrijednosti obveznica Republike Hrvatske. Naime, na osnovi tih obveznica isknjižena je kontaminirana aktiva i time su smanjeni potencijalni gubici. Zatim je ostvarena revalorizacija po stopi rasta industrijskih cijena, proknjižena kao prihod po završnom računu banaka, koji je usmjeren na dugoročne rezervacije i dokapitalizaciju osnivačkog fonda." "Dobri" financijski rezultati banaka ostvareni su zahvaljujući visokoj inflaciji i neevidentiranju svih troškova. U 1991. go-

dini cijene pri proizvođačima porasle su 122,4 posto, što je bio temelj za revalorizaciju "velikih obveznica". Banke nisu iskazale enormne troškove nastale na temelju promjene tečaja. Imale su veliku kratku deviznu poziciju. Službeni tečaj po kojem su iskazane devizne stavke u bilancama bio je krajem godine 13 jedinica domaće valute za marku, dok je istodobno tržišni tečaj bio oko 37 jedinica domaće valute za marku.

"Velike obveznice" temeljito su izmijenile financijske pokazatelje o poslovanju banaka. Njihovim izdavanjem riješen je, s jedne strane, problem insolventnosti,⁹ a, s druge strane, nisu provedene uobičajene sanacijske mjere, kao što su promjena uprave i vlasnika banke, sprječavanje daljega kreditiranja loših dužnika, smanjenje troškova poslovanja, formiranje posebnih jedinica za naplatu loših kredita i slično. Kako nisu provedene takve mjere, nije došlo ni do značajnih promjena u poslovanju banaka. Banke koje su prije bile loše nastavile su raditi loše. Zbog toga se izdavanje "velikih obveznica" zajedno s izdavanjem obveznica na osnovi stare devizne štednje najčešće naziva linearna sanacija banaka.

Mjere linearne sanacije banaka polučile su i veliki pozitivan učinak. Priznavanjem stare devizne štednje kao državnog duga obnovilo se povjerenje u banke. Tijekom 1990. i 1991. veliki je dio devizne štednje podignut i prenesen u strane banke ili je tezauriran. Bez obzira na blokiranje preostale devizne štednje krajem 1991. godine, podignuta devizna štednja postupno se tijekom slijedeće dvije godine vratila u domaće banke.

2.2. Sanacija triju velikih banaka u 1996. godini

Neefikasnost poslovanja banaka javno je priznata 1996. godine, kad je država sanirala tri od četiri najveće banke.¹⁰ Za svaku banku objavljena je u službenom državnom glasilu posebna odluka kojom se поближе opisuje njezina sanacija.

Sanacija tih banaka posljedica je ponajprije njihova lošeg poslovanja u razdoblju od 1991. do 1996. godine. Banke su zabilježile gubitke višestruko veće od kapitala, a koji su posljedica nenaplativih plasmana velikim državnim poduzećima. Naime, prilikom sanacije procijenjeno je da u sve tri banke postoji vrlo veliki obujam loših plasmana, odnosno da su banke insolventne. Splitska je banka imala 2,3 puta veće loše plasmane od kapitala, Riječka banka 1,4 puta veće, a Privredna banka Zagreb oko 2,7 puta veće loše plasmane od kapitala.¹¹ Udio loših plasmana u ukupnim plasmanima banke iznosio je 16,3 posto u Splitskoj, 29,9 posto u Riječkoj, dok za Privrednu taj udio nije objavljen, ali je vjerojatno bio najveći.¹² Sa stajališta bankovnog

6 Obveznice za staru deviznu štednju su sve obveznice i knjižna potraživanja od Republike Hrvatske koje su protustavka za blokiranu deviznu štednju stanovništva. Republika Hrvatska blokirala je deviznu štednju stanovništva na određeno vrijeme jer nije imala međunarodne pričuve. Obveznice nose kamatu od 5 posto plativu polugodišnje i indeksirane su prema njemačkoj marki.

7 Izvorno su potraživanja bila jednaka depozitima. No, tijekom 1991. godine banke su isplaćivale depozite, ali nisu mogle naplatiti svoja potraživanja za te depozite.

8 "Velike obveznice" država je donirala 1991. i 1992. godine određenim poduzećima na temelju zakona iz 1991. godine. Poduzeća su tim obveznicama otplatila, po nominalnoj vrijednosti, svoje dospjele obveze prema bankama. Obveznice su izdane na rok od 20 godina, indeksirane su prema cijenama pri proizvođačima i formalno nose kamatu od 5 posto godišnje, plativu polugodišnje. Međutim, kasnije je Ministarstvo financija dalo tumačenje da su te obveznice zapravo beskamratne jer se polugodišnjim otplatama kamata zapravo otplaćuje glavnica.

9 Ostalo je, međutim, prisutan problem likvidnosti banaka. Država svoje obveze nije podmirivala na vrijeme niti u novcu. Potraživanja od države bila su neutrživa.

10 U 1995. godini provedena je sanacija još jedne banke srednje veličine. O toj sanaciji nema mnogo javno dostupnih podataka.

11 Za Privrednu banku Zagreb nisu objavljeni precizni podaci. Procijenjeni iznos uključuje plasmane otpisane na teret kapitala i plasmane prenesene na Agenciju, osim otpisanih potraživanja.

12 Za Privrednu banku Zagreb korištena je pomalo neobična procedura rekonstrukcije bilance. Iz originalne bilance najprije su isključene obveze iz inozemnih kredita koje je banka uzela u svoje ime, a za račun svojih klijenata, te pripadajući plasmani banke iz tih kredita. Zatim su isključeni još neki plasmani, a bilančna vrijednost potraživanja od središnje države povećana je za "priznate" iznose. Tek nakon ovakve reorganizacije prišlo se analizi kvalitete plasmana banke.

Tablica 1. Loši plasmani tri sanirane banke, u milijunima kuna

	Ukupni loši plasmani banke	U tome: plasmani preneseni na Agenciju	Loši plasmani u kapitalu banke	Loši plasmani u ukupnim plasmanima banke	Loši plasmani u plasmanima svih banaka
Splitska banka	799	454	231,6%	16,3%	2,7% ^a
Riječka banka	829	246	142,2%	29,9%	2,8% ^b
Privredna banka Zagreb	7.920	4.559 ^a	267,9%	nema podatka	25,1% ^c

^a na Agenciju je preneseno još 1.785 milijuna kuna otpisanih plasmana

^b u odnosu na plasmane poduzećima krajem srpnja 1996. godine

^c u odnosu na plasmane poduzećima krajem studenoga 1996. godine

Izvori: Bilten HNB-a i Narodne novine.

sustava kao cjeline, sanacija Privredne banke Zagreb bila je mnogo značajnija od sanacije Splitske i Riječke banke. Neposredno pred sanaciju te banke, udio njezinih loših plasmana u ukupnim plasmanima svih banaka domaćim poduzećima iznosio je 25,1 posto.

U sve tri banke postojala je iznimno velika koncentracija loših plasmana. Više od 90 posto loših plasmana odnosilo se na nekoliko velikih poduzeća u državnom vlasništvu. Država je kasnije pokrenula posebni proces sanacije nekih poduzeća.

Sve tri sanacije obilježavaju:

a) Prijenos loših plasmana na posebnu agenciju¹³

Kod sve tri sanacije jedan dio loših plasmana prenosi se na posebnu agenciju (55 posto od ukupnih loših plasmana tih triju banaka), a drugi se otpisuje na teret kapitala banaka (45 posto od ukupnih loših plasmana tih triju banaka)¹⁴. Odluke o sanaciji banaka ne uključuju oprost ili odgodu obveza loših dužnika. Njihove obveze bi trebale

dospijevati kako je izvorno bilo ugovoreno. No, dug nekih dužnika je refinanciran (praktično je oprost) izravnom sanacijom poduzeća.

b) Dokapitalizacija

Nakon otpisa loših plasmana država je dokapitalizirala svaku banku do razine minimalne adekvatnosti kapitala. U sve tri banke ta je procedura rezultirala smanjivanjem ukupne bilančne svote. Na primjer, Privredna banka Zagreb je prije sanacije bila najveća, a nakon sanacije postala je druga banka po veličini u Hrvatskoj.

c) Promjena dioničara banke

Stare su dionice, čiji su vlasnici bila poduzeća u državnom vlasništvu, poništene. Novi dioničar banaka postala je Agencija. Država je odmah najavila da će privatizirati sanirane banke, što se do danas nije zbilo. No, pripreme za privatizaciju ozbiljno su počele početkom 1999. godine angažiranjem inozemnih savjetnika za privatizaciju.

Tablica 2. Prosječne tromjesečne kamatne stope banaka¹⁵, na godišnjoj razini u postotcima

Godina	Tromjesečje	Prosječne tromjesečne kamatne stope banaka			
		Dnevno tržište novca	Kunski krediti s valutnom klauzulom	Kunski oročeni depoziti	Devizni oročeni depoziti
1995.	I.	17,2	13,9	9,9	nema podatka
	II.	19,1	20,4	10,8	nema podatka
	III.	23,0	23,8	11,4	6,6
	IV.	25,2	22,4	13,0	6,5
1996.	I.	29,7	24,3	15,0	6,8
	II.	26,3	22,9	14,6	6,5
	III.	11,4	21,4	12,7	6,5
	IV.	10,0	19,9	10,3	7,6
1997.	I.	11,4	18,6	9,9	6,4
	II.	11,3	16,3	9,9	6,1
	III.	9,3	15,6	9,4	5,9
	IV.	8,9	15,3	8,9	6,1
1998.	I.	10,1	15,3	9,0	7,2
	II.	16,0	15,0	9,7	7,4
	III.	16,0	14,5	9,7	6,6
	IV.	15,8	13,7	8,7	5,4

Izvor: Bilten HNB-a.

¹³ Državna agencija za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka.

¹⁴ Prenosanje samo dijela loših plasmana na Agenciju neobično je rješenje. Kriteriji raspodjele plasmana između Agencije i banke nisu objavljeni.

¹⁵ Kamatne stope su aritmetička sredina mjesečnih kamatnih stopa objavljenih u Biltenu HNB-a.

d) Promjena uprave banke

Stara poslovodstva banaka su smijenjena. Na čelo banaka postavljeni su posebni povjerenici, koji su za svoj rad odgovorni Agenciji. Nove uprave počele su uvoditi promjene u poslovanju i organizaciji saniranih banaka u suradnji s revizorima i stranim ekspertima.

Najvidljivija posljedica sanacije triju velikih banaka je pad aktivnih kamatnih stopa. Aktivne kamatne stope na kratkoročne kredite naglo su pale odmah nakon sanacije Splitske i Riječke banke i ostale su na približno istoj razini sve do drugog tromjesečja 1998. godine. Pad kamatnih stopa na dugoročne kredite bio je znatno manji i sporiji, ali trend pada tih kamatnih stopa traje sve do danas. (Tablica 2)

Kretanje kamatnih stopa na kratkoročne kredite reprezentiraju kamatne stope na Tržištu novca. Te kamatne stope pale su s 26,3 posto u drugom tromjesečju na 11,4 posto u trećem tromjesečju 1996. godine. Nakon takvog jednokratnog usklađivanja nastavlja se umjereni pad tih kamatnih stopa, koje u četvrtom tromjesečju 1997. godine dostižu razinu od 8,9 posto. U 1998. godini dolazi do promjene trenda, tj. do rasta kamatnih stopa na kratkoročne kredite, što se dešavalo istodobno s izbijanjem nove bankovne krize.

Kretanje kamatnih stopa na dugoročne kredite reprezentiraju kamatne stope na kunske kredite s valutnom klauzulom. Kod tih kamatnih stopa nije bilo jednokratnog usklađivanja, ali nakon sanacije triju banaka kamatne stope na dugoročne kredite kontinuirano, ali postupno padaju. Zanimljivo je da nije došlo ni do promjene njihova trenda u 1998. godini.

Sanacija triju velikih banaka djelovala je i na pad kamatnih stopa na kunske oročene depozite. Kretanje tih kamatnih stopa bilo je jednako kretanju kamatnih stopa na Tržištu novca. S druge strane, kretanje kamatnih stopa na devizne depozite odredili su drugi činitelji. Većina hrvatskih banaka tradicionalno ukamačuje devizne depozite po stopama višim od inozemnih na istovrsne depozite, što je rezultat, u prvom redu, politike privlačenja devizne štednje, a tek manjim dijelom rezultat premije na rizik.

Korisno je proučiti i kretanje kamatnih stopa prije sanacije triju banaka. U 1995. godini zabilježen je brzi rast kamatnih stopa na Tržištu novca i kamatnih stopa na kunske oročene depozite. Kretanje tih kamatnih stopa ukazuje na to da su problem insolventnosti te tri banke tada rješavale prikupljanjem novih depozita i zaduživanjem na Tržištu novca.

3. Nova bankovna kriza od 1998. godine

Nova bankovna kriza izbila je nakon završetka razdoblja naglog rasta plasmana banaka, koje je počelo donošenjem stabilizacijskog programa krajem 1993. godine. Kriza je nastala u godini značajnog povećanja fiskalnih prihoda zahvaljujući uvođenju poreza na dodanu vrijednost. Veći fiskalni prihodi drastično su povećali potrošačke apetite države i doveli su do rebalansa proračuna, kojim su povećani fiskalni rashodi. Krajem 1998. godine država je objavila da je ostvaren relativno mali proračunski deficit. No, takav deficit je podcijenjen jer nije uključivao mnoge ostvarene neisplaćene rashode. Država je dio tih rashoda, u obliku izdanih mjenica, uključila tek u proračun za 1999.

godinu. Bankovna kriza izbila je istodobno sa sužavanjem mogućnosti inozemnog zaduživanja nakon azijske i ruske krize. Slabije mogućnosti zaduživanja dovele su do smanjenja deficita tekućeg računa platne bilance.

Početkom 1998. godine propala je Dubrovačka banka. U vrlo kratkom vremenu od svega nekoliko mjeseci donešena je odluka o sanaciji te banke, koja se temelji na istom modelu kao i prethodne tri pojedinačne sanacije. Kriza i sanacija te banke bili su praćeni velikom političkom aferom, što je sigurno pridonijelo brzini rješavanja problema.¹⁶ No, kriza banke i politička afera uzdrmali su povjerenje i došlo je do povlačenja depozita iz drugih banaka za koje su ljudi pretpostavljali da bi mogle biti povezane s akterima afere. Depoziti u bankovnom sustavu kao cjelini nisu se smanjili, ali je došlo do značajne redistribucije depozita među bankama.

Dubrovačka banka bila je peta banka po veličini kad je prestala uredno ispunjavati svoje obveze. U srpnju 1988. isto je učinila šesta banka po veličini. Nakon toga je u četvrtom tromjesečju 1988. i početkom 1999. godine još nekoliko srednjih i manjih banaka prestalo s ispunjavanjem svojih obveza. Za razliku od Dubrovačke banke nije se prišlo promptnoj sanaciji tih banaka. Banke su praktično prestale s radom. Njihovi depozitari su - barem privremeno - ostali bez svoje imovine, što je imalo negativni učinak na agregatnu potražnju. Među depozitarima banaka našli su se i strani vjerovnici, koji su također polučili gubitke. Većina njemačkih banaka zaključila je sporazum o prestanku kreditiranja hrvatskih banaka. Prestanak kreditiranja imao je dodatni učinak na smanjenje deficita tekućeg računa platne bilance u 1998. godini.

Većina banaka koje su prestale uredno ispunjavati svoje obveze nove su banke, utemeljene nakon 1991. godine. Te banke su ujedno bile banke u naglom usponu s agresivnom politikom kamatnih stopa. Babić, Jurković i Šonje (1999) navode da je u 1977. godini središnja banka pripremila posebno izvješće za Sabor u kojem je navedeno da postoji osam banaka srednje veličine s agresivnom politikom kamatnih stopa. Tih osam agresivnih banaka zaračunavale su kamate po znatno višim aktivnim i pasivnim kamatnim stopama od ostalih banaka. Na primjer, krajem 1996. godine te su banke plaćale kamate na štedne i oročene depozite po prosječnoj kamatnoj stopi od oko 12 posto, a stabilne banke po stopi od oko 8 posto. Banke srednje veličine mogu se definirati kao banke s bilančnom svotom od 1 do 10 mlrd. kuna. Krajem 1993. godine bilo je šest takvih banaka u Hrvatskoj, a krajem 1997. godine - dakle onda kad je središnja banka napravila svoje izvješće - sedamnaest takvih banaka. Prema tome se može zaključiti da je osam od jedanaest novih banaka srednje veličine temeljilo svoj rast na kamatnim stopama koje su bile znatno više od kamatnih stopa ostalih banaka. (Tablica 3)

Središnja je banka krajem prvog tromjesečja 1999. godine predložila pokretanje stečaja u većini banaka koje neuredno podmiruju svoje obveze uz obrazloženje da su njihovi "gubici daleko veći od kapitala" (Priopćenje za javnost HNB-a, 24. 3. 1999.). U travnju 1999. godine sud je pokrenuo stečajne postupke, a država je počela pripremati

¹⁶ Banka je imala velika vlasnička ulaganja u dubrovačke hotele, a određeni su ljudi napravili ortački ugovor koji je, vjerojatno, u biti bio plan za preuzimanje banke s ciljem preuzimanja hotela u vlasništvu banke. Do sada nisu utvrđeni svi potpisnici ugovora, jer su originalni dokumenti ukradeni.

Tablica 3. Broj banaka prema veličini bilančne aktive, na kraju razdoblja

Godina	Broj banaka	Banke manje od 1 mlrd. kn	Banke od 1 do 10 mlrd. kn	Banke od 10 i više mlrd. kn
1993.	43	35	6	2
1994.	50	40	8	2
1995.	53	42	9	2
1996.	57	42	13	2
1997.	60	41	17	2
1998.	60	37	21	2

Izvor: Bilten HNB-a.

rebalans proračuna koji uključuje isplatu osiguranih štednih uloga.

Nova bankovna kriza nametnula je potrebu promptnoga dodatnog kreditiranja banaka od strane središnje banke. Postoje dva načina dodatnog kreditiranja banaka iz primarne emisije: (1) prikriveno kreditiranje, tj. stvaranje mehanizma za administrativno pokrivanje deficita jednih na teret slobodnih novčanih sredstava drugih banaka i (2) kratkoročni krediti za likvidnost.

Prikriveno kreditiranje uvedeno je u drugom tromjesečju 1998. godine kad je došlo do naglog rasta kamatnih stopa na dnevnom tržištu novca. Kamatna stopa je porasla s 10,1 posto u prvom na 16,0 posto u drugom tromjesečju. Određene deficitne banke s manjkom slobodnih novčanih sredstava nisu se mogle zadužiti ni po toj višoj kamatnoj stopi. Tržište novca jednostavno se raspalo, a većina se banaka povukla s tržišta. Središnja banka je problem deficitnih banaka riješila uvođenjem "promjena" u rad tzv. prekonoćnog tržišta novca. Bit tih promjena jest da banke mogu odobravati prekonoćne međubankovne kredite bez ikakva kreditnog rizika.¹⁷ Prekonoćno tržište zapravo je ukinuto i zamijenjeno je administrativnim mehanizmom za pokrivanje deficita jednih na teret suficita drugih banaka. Deficiti se pokrivaju bez izravnih promjena u bilanci središnje banke. No, ukidanje administrativne preraspodjele slobodnih novčanih sredstava banaka dovelo bi do promjena u bilanci HNB-a, odnosno pokazao bi se manjak obveznih pričuva nekih banaka ili veća potreba za kreditima HNB-a istim bankama.

Nelikvidnost banke moguće je pokrivati administrativno odobrenim prekonoćnim kreditima sve dok je manjak slobodnih novčanih sredstava banke manji od novčanih sredstava na računu obvezne pričuve banke kod HNB-a. No, ako se radi o većim deficitima i nakon što su iscrpljene obvezne pričuve, ostaje jedino izravno zaduživanje kod HNB-a. U 1999. godini prišlo se upravo takvim mjerama. Uveden je nov oblik kreditiranja banaka od strane središnje banke, koji je namijenjen bankama s problemom likvidnosti. Novi krediti, tzv. kratkoročni krediti za likvidnost, odobravaju se na temelju zaloga državnih i utrživih privatnih dužničkih vrijednosnica te na temelju mjera za poboljšanje likvidnosti koje predlažu banke dužnici. Formalno su namijenjeni solventnim

bankama, ali je otvoreno pitanje jesu li banke koje ih uzimaju zaista solventne. Ti su krediti jedan od osnovnih načina kreiranja primarnog novca u prvih pet mjeseci 1999. godine.

U načelu, ni jedna od spomenutih dviju mjera središnje banke ne bi trebala rezultirati kreiranjem loših plasmana u bilanci središnje banke, posljedica kojih bi mogao biti gubitak državnih prihoda ili čak izravni fiskalni troškovi ako bi država trebala pokriti gubitke središnje banke. Naime, administrativno odobravanje prekonoćnih kredita omogućuje nelikvidnim bankama da "jedu" vlastitu obveznu pričuvu. Krediti za likvidnost osigurani su prvoklasnim jamstvima. To, međutim, ne znači da u bilanci središnje banke ne postoje loši plasmani. U instrumentariju monetarne politike postoji i tzv. interventni kredit, koji je neosigurani kredit za pokriće manjka slobodnih novčanih sredstava banke na vrlo kratak rok od jedan ili dva dana. Takav se kredit odobrava automatski za izdvajanje potrebnih novčanih sredstava na poseban račun obvezne pričuve.

Interventni kredit postaje loš kredit u sljedećem scenariju:

1. Banka se stalno koristi prekonoćnim kreditima, tj. pomalo "jede" svoju obveznu pričuvu.
2. Nelikvidnost banke postupno se pogoršava, a manjak novčanih sredstava konačno premašuje obveznu pričuvu. U tom slučaju banka prestaje koristiti prekonoćne kredite, a HNB joj automatski odobrava interventni kredit do razine obvezne pričuve i istodobno je blokira da bi ga naplatila.
3. Ako je banka izgubila povjerenje svojih klijenata, ne može izaći iz blokade niti vratiti interventni kredit.

Takav se scenarij ostvario u svim bankama u stečaju.

Recentna kretanja tijekom nove bankovne krize ukazuju na to da se osnovni uzroci krize nalaze u agresivnoj i prerizičnoj kreditnoj politici određenih banaka. Isto je tako razvidno da središnja banka nije pravodobno poduzimala ozbiljne mjere da to spriječi, nego je počela brzo intervenirati tek nakon izbijanja bankovne krize. Bankovnu krizu pojačali su eksterni šokovi: manje inozemno zaduživanje, rast fiskalnih rashoda i nepodmireni obveza središnje države, privremeni ili potpuni gubitak depozita kod problematičnih banaka i raspad međubankovnog tržišta.

4. Fiskalni troškovi sanacije banaka u Hrvatskoj do 1998. godine

Fiskalni troškovi sanacije banaka su troškovi linearne sanacije i troškovi pojedinačne sanacije. U troškove linearne sanacije ulaze "velike obveznice", obveznice za staru deviznu štednju te obveznice izdane radi plaćanja kamata i refinanciranja obveznica za staru deviznu štednju¹⁸. U troškove pojedinačne sanacije ulaze troškovi sanacije Slavonske, Riječke, Splitske, Privredne i Dubrovačke banke.

17 Broker koji ima uvid u položaj svih banaka zaključuje kredit samo ako banka dužnik ima novčana sredstva na posebnom računu obvezne pričuve kod središnje banke. Povrat prekonoćnog kredita vrši se s računa obvezne pričuve i rezultira kreiranjem manjka obveznih pričuva.

18 U 1993. i 1994. godini država nije platila kamate na obveznice za staru deviznu štednju gotovinski nego novim obveznicama. U 1995. i 1996. godini, osim kamate, država je novim obveznicama platila i dospjelu glavnicu obveznica za staru deviznu štednju.

Tablica 4. Dug središnje države radi sanacije banaka, na kraju razdoblja u milijunima USD i postotcima

	1991.	1995.	1996.	1997.	1998.
1. Domaći dug središnje države	4.106,0	3.083,1	2.982,2	2.317,7	2.192,5
1.1 Linearna sanacija banaka	4.106,0	3.007,9	2.419,9	1.789,9	1.614,0
1.2 Pojedinačna sanacija banaka	0,0	0,0	473,7	405,8	484,2
1.3 Ostali domaći dug	0,0	75,2	88,6	122,0	94,2
2. Inozemni dug središnje države ^a	149,7	1.085,3	2.557,3	3.065,6	3.444,8
U tome: obveznice serije A i B	0,0	0,0	1.464,2	1.428,4	1.404,6
3. Ukupni dug središnje države (1+2)	4.255,7	4.168,4	5.539,5	5.383,3	5.637,3
4. Obveze banaka prema RH ^b	0,0	0,0	760,5	652,8	666,9
5. Dug radi sanacije banaka (1.1+1.2+2.1-4)	4.106,0	3.007,9	3.597,3	2.971,3	2.836,0
6. Bruto domaći proizvod (BDP)	18.180,4	18.811,1	19.871,1	19.946,5	21.320,2
7. Udio sanacije u ukupnom dugu (5./3. u %)	96,5	72,2	64,9	55,2	50,3
8. Udio ukupnog duga u BDP-u (3./6. u %)	23,4	22,2	27,9	27,0	26,4

^a procjena za 1995. godinu

^b izdavanjem tih obveznica država je preuzela određene inozemne obveze banaka

Izvori: Bilten HNB-a, Mjesečni statistički prikaz Ministarstva financija i Mjesečno statističko izvješće DZS-a.

Ukupni fiskalni troškovi sanacije banaka u Hrvatskoj u razdoblju od 1991. do 1998. godine mogu se procijeniti na oko 31 posto godišnjeg bruto domaćeg proizvoda (BDP-a).¹⁹ Ti su troškovi nastali u sljedećim vremenskim razdobljima:

Krajem 1991. godine država je izdala obveznice za linearnu sanaciju banaka u iznosu od 22,6 posto BDP-a (od toga se 5,6 posto odnosi na "velike obveznice").

Od 1993. do 1996. godine izdane su različite obveznice za plaćanje kamate i refinanciranje obveznica za staru deviznu štednju u iznosu od 1,2 posto BDP-a.

U 1996. godini izdane su različite obveznice za sanaciju Riječke, Splitske i Privredne banke Zagreb u iznosu od 6,1 posto BDP-a (radi dokapitalizacije tih banaka izdane su obveznice u iznosu od 2,5 posto BDP-a²⁰, a u sklopu sanacije Privredne banke Zagreb država je preuzela dio inozemnog duga te banke u iznosu od 3,6 posto BDP-a).

U 1998. godini izdane su obveznice za sanaciju Dubrovačke banke u iznosu od 0,8 BDP-a²¹.

Hrvatska pripada zemljama s najvećim fiskalnim troškovima sanacije banaka.²² Dziobek i Pazarbasioglu analizirali su najveće bankovne krize u razdoblju od 1981. do 1994. godine. U analizu su uključili 24 zemlje, tj. one zemlje u kojima je u problematičnim bankama bilo više od 20 posto depozita cijeloga njihova bankovnog sustava. Najveće fiskalne troškove sanacije banaka u razdoblju od 1981. do 1994. godine imale su sljedeće zemlje (u postotku od godišnjeg BDP-a):

Kuvajt	45
Čile	33
Venezuela	17
Španjolska	15
Meksiko	12-15
Mađarska	12
Finska	10

Fiskalni troškovi sanacije banaka glavna su komponenta duga središnje države. Krajem 1991. godine državni dug radi sanacije banaka iznosio je 96,5 posto od ukupnog državnog duga. Taj se udio kontinuirano smanjivao u razdoblju od 1991. do 1998. godine i u 1998. godini dosegnuo je 50,3 posto BDP-a. Ukupni državni dug ostao je na relativno niskoj razini. Udio ukupnog duga u BDP-u porastao je s 23,4 posto u 1991. godini na 26,4 posto u 1998. godini.

Otplata duga radi sanacije banaka bila je iznimno velik teret za državni proračun, posebice u razdoblju do 1997. godine. Sve do reguliranja otplate inozemnih dugova (Pariški sporazum u 1996. i Londonski sporazum u 1997. godini) i dobivanja kreditnog rejtinga Hrvatskoj su bile zatvorene značajnije mogućnosti inozemnog zaduživanja. I mogućnosti refinanciranja duga u zemlji bile su zbog ekonomskih posljedica rata i raspada bivše SFRJ te zbog gubitka tržišta bivšeg SSSR-a skućene.

5. Mogući razmjeri nove bankovne krize

Novi fiskalni troškovi rješavanja bankovne krize, mjereni troškovima isplate osiguranih štednih uloga banaka u stečaju, službeno se procjenjuju na oko 3 posto BDP-a. Postavlja se pitanje je li ta procjena točna ili će se troškovi povećati zbog eventualnih problema drugih banaka. U odgovoru na to pitanje korisno je ukazati na neke probleme i rizike bankovnog poslovanja.

5.1. Ispreplitanje valutnog i kreditnog rizika

U Hrvatskoj postoji propis o izloženosti banaka ukupnom valutnom riziku, koji je donesen još krajem 1993. godine i

19 Izračunato na temelju podataka o BDP-u koje objavljuje Državni zavodi za statistiku.

20 U taj iznos nije uključena zamjena "velikih obveznica" iz 1991. godine za nove "velike obveznice". Za razliku od prvih, potonje nose kamate.

21 Svi fiskalni troškovi sanacije banaka, osim plaćanja kamate izdavanjem obveznica, nisu iskazani kao proračunski rashodi jer Ministarstvo financija vodi proračun središnje države po načelu naplaćene realizacije. Fiskalni troškovi sanacije banaka uključeni su samo u statistiku duga središnje države. Ministarstvo financija prijevremeno je - katkad u istoj fiskalnoj godini - otkupilo dio sanacijskih obveznica, a to je proračun prikazao kao otplatu dugova.

22 Uz fiskalne, postoje i drugi troškovi sanacije banaka. Značajne troškove obično snosi privatni sektor, bilo zbog gubitka dionica problematičnih banaka bilo zbog obezvrjeđivanja depozita u uvjetima inflacije.

koji se od tada nije mijenjao. Izloženost banaka valutnom riziku mjerena ukupnom valutnom pozicijom ne smije prekoračiti 30 posto jamstvenoga kapitala. Banke imaju veće devizne obveze od deviznih potraživanja i ne mogu zatvoriti valutnu poziciju odobravanjem deviznih kredita domaćim sektorima jer je to propisima zabranjeno. Zato usklađenost s propisom o valutnom riziku banke postižu odobravanjem kunskih kredita uz valutnu klauzulu. Ti se krediti iskazuju u okviru kunske aktive, a ne u deviznoj aktivi.

Razlika deviznih stavki bilance (isključujući kunske stavke uz valutnu klauzulu) pokazuje da banke imaju kratku neto deviznu aktivu (veće devizne obveze od deviznih potraživanja). Mogući razmjeri izloženosti banaka mogu se procijeniti u iznosu od 30 posto od kapitalnih računa banaka.²³ Razlika između apsolutne vrijednosti neto devizne aktive i 30 posto od iznosa kapitalnih računa je iznos neto kunske aktive uz valutnu klauzulu, koji je minimalno potreban da bi banke bile u skladu s propisom o izloženosti valutnom riziku. Iznos je golem - neto devizna aktiva banaka oko 6 puta je veća od propisane gornje granice izloženosti valutnom riziku. (Tablica 5)

Tablica 5. Odnos neto devizne aktive i granice izloženosti valutnom riziku, na kraju razdoblja u milijunima kuna

U mil. kuna	Neto devizna aktiva	Kapitalni računi (30%)	Kvocijent
1997.	-28.581,8	4.989,0	5,7
1998.	-35.049,1	5.790,6	6,1

Izvor: Bilten HNB-a.

Kunski plasmani uz valutnu klauzulu odobravaju se u prvom redu domaćim sektorima. Kretanje ukupnih plas-

mana banaka tijekom posljednjih pet godina prikazano je u tablici 6 i ono pokazuje da je najsnažniji rast plasmana zabilježen u sektoru stanovništva. Radi se o sektoru koji ne ostvaruje izvozne prihode i koji je sam izložen valutnom riziku.

U takvim se okolnostima isprepliću valutni i kreditni rizik jer eventualna deprecijacija tečaja kune može izazvati povećanje nenaplativosti plasmana i pretvaranje dobrih plasmana u loše.

5.2. Plasmani u dionice poduzeća

Plasmani u dionice poduzeća, osim nekoliko poduzeća čije dionice kotiraju na burzi, dio su loše aktive banaka. Ti su plasmani nastali u prvom redu konverzijom dospjelih kredita u dionice. Konverzija se obično obavlja po nominalnoj vrijednosti - nominalna vrijednost dospjele kamate i glavnice kredita za nominalnu vrijednost dionica. Za većinu od tih dionica banke ne mogu naći kupca.

Udio dionica u plasmanima smanjuje se od kraja 1994. godine. Na smanjivanje udjela mogu djelovati sljedeći činitelji: (1) formiranje rezervacije, odnosno iskazivanje vrijednosti dionica po vrijednosti manjoj od nominalne i (2) veća prodaja dionica od novih ulaganja u dionice.

5.3. Ročna neusklađenost aktive i pasive

Ročna neusklađenost aktive i pasive je normalno obilježje bankovnog poslovanja. Da bi stabilizirale svoju likvidnost, banke dio aktive drže u obliku slobodnih novčanih sredstava i u obliku lako unovčivih potraživanja.

Pasiva banaka sastoji se od obveza po viđenju i od obveza s ugovorenim rokom dospijeca. Najveći dio obveza s ugovorenim rokom dospijeca odnosi se na oročene depoziti-

Tablica 6. Kretanje ukupnih plasmana banaka, na kraju razdoblja u postotcima

	XII. 1993.	XII. 1994.	XII. 1995.	XI. 1996.	XII. 1996.	XII. 1997.	XII. 1998.
Stope rasta u odnosu na kraj prethodne godine							
1. Poduzeća		29,4	16,7	14,2	-3,1 ^a	31,6	15,9
2. Stanovništvo		77,4	33,7	33,3	40,7	94,2	38,2
3. Ostalo		449,6	36,1	13,2	15,9	92,8	62,5
4. Plasmani (1+2+3)		34,6	18,9	16,8	3,1	44,1	22,2
Struktura plasmana							
1. Poduzeća	90,4	86,9	85,2	83,3	80,1	73,1	69,4
2. Stanovništvo	9,4	12,4	13,9	15,9	19,0	25,6	28,9
3. Ostalo	0,2	0,7	0,9	0,8	1,0	1,3	1,7
4. Plasmani (1+2+3)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

^a efekt sanacije Privredne banke Zagreb

Izvor: Bilten HNB-a.

Tablica 7. Plasmani banaka u dionice poduzeća, kraj razdoblja u milijunima kuna i postotcima

	XII. 1993.	XII. 1994.	XII. 1995.	XI. 1996.	XII. 1996.	XII. 1997.	XII. 1998.
1. Plasmani poduzećima	18.348,2	23.733,5	27.686,4	31.606,3	26.814,7	35.282,8	40.889,4
2. Dionice	2.478,5	5.263,2	5.227,0	5.578,5	3.770,9	4.083,7	4.437,7
3. Udio dionica u plasmanima (%)	13,5	22,2	18,9	17,7	14,1	11,6	10,9

Izvor: Bilten HNB-a.

²³ Ovakva procjena precjenjuje moguću izloženost banaka. Jamstveni kapital se sastoji od temeljnoga i dopunskoga kapitala, a kapitalni računi od temeljnoga kapitala i posebnih pričuva za identificirane

gubitke. Posebne pričuve za identificirane gubitke veće su od dopunskoga kapitala.

te. Među depozitima prevladavaju devizni depoziti stanovništva, koji čine oko 40 posto ukupne pasive. Drugi najveći izvor su inozemni krediti, koji su u prvom redu dostupni većim bankama koje imaju ugled u inozemstvu.

Srednje i manje banke natječu se za depozite nuđenjem kamata s višim kamatnim stopama, ali i drugih povlastica. Vrlo česta povlastica je mogućnost isplate depozita prije ugovorenog roka dospijea. Ta povlastica zamagljuje ročnost dospijea obveza banke i povećava ročnu neusklađenost aktive i pasive. S obzirom da se u prvom redu radi o deviznim depozitima, u slučaju krize likvidnosti bankama treba ne samo kunska nego i devizna likvidnost.

5.4. Nesklad između dostupnosti informacija o bankama i primjene propisa

Postoji vrlo malo javnih podataka o poslovanju pojedinih banaka. Banke su dužne objavljivati samo revidirana godišnja financijska izvješća. Ta se izvješća objavljuju najkasnije do kraja polugodišta za prethodnu godinu i relativno su neažurna informacija za dinamično tržišno okruženje. Adekvatne podatke o bankama ne mogu prikupiti ni banke za svoje korespondentne banke, a kamoli drugi klijenti. Nedostatak informacija kulminirao je u svibnju 1998. godine raspadom međubankovnog tržišta novca.

Nedostatak informacija ne bi trebao biti ozbiljan problem za visokoregulirani bankovni sustav kakav je hrvatski. Zakon o bankama sadržava stroge odredbe o nadzoru Hrvatske narodne banke nad poslovanjem banaka i o unutarnjoj kontroli i reviziji banaka. Postoji i sustav osiguranja depozita. Takva regulativa pridonosi stvaranju dojma da je vjerojatnost gubitka imovine zbog bankovnih problema relativno mala. Što je regulativa stroža, smatra se, to je potreba za informacijama o poslovanju banaka manja.

Nesklad između nedostatka informacija o poslovanju banaka i regulative posljedica je problematične mogućnosti primjene zakonskih odredaba o nadzoru. Problem se može ilustrirati primjerom dopuštene razine izloženosti u odnosu na jednog klijenta ili dioničara banke. Ta je razina utvrđena Zakonom o bankama. U pojam *jednog klijenta ili dioničara* uključuju se sve međusobno povezanе osobe. Na primjer, izloženost jednom poduzeću mjeri se kao izloženost svim poduzećima u sastavu iste grupe poduzeća. Slaba primjena tih zakonskih odredaba posljedica je:

a) nedostatka podataka o vlasničkoj strukturi poduzeća

Brojna poduzeća nastoje sakriti podatke o svojoj vlasničkoj strukturi. Sudski registri su neažurni, pa u njima banke ne mogu provjeriti vlasničku strukturu svojih klijenata.

b) naslijeđenih prekoračenja dopuštene razine izloženosti

Dopuštena razina izloženosti jednom klijentu ili dioničaru banke uvedena je 1989. godine. Do tada su banke uglavnom kreditirale "svoja" poduzeća, tj. dioničare banke. Banke koje posluju dugi niz godina i čija vlasnička struktura nije značajnije promijenjena naslijedile su taj problem.

c) pogrešno poimanje bankarstva

Linearna sanacija banaka omogućila je bankama da rade po starom i da nastave dugogodišnju praksu kreditiranja dioničara i povezanih osoba. Tu su praksu preuzele i neke nove banke, što se pokazalo na primjeru banaka u stečaju.

5.5. Utjecaj političara na banke

Banke su do 1991. godine bile pod jakim utjecajem političkih struktura. Nakon toga došlo je do osnivanja mnogih novih privatnih banaka. Političari bi trebali imati relativno manji utjecaj na te banke. Središnja je država postala vlasnikom četiriju velikih saniranih banaka i namjerava ih privatizirati. Lokalne političke strukture javno su se usprotivile privatizaciji nekih od tih banaka. To upućuje na to da utjecaj političkih struktura na banke još postoji, iako je manji nego prije.

6. Zaključak

Rješavanje nove bankovne krize počelo je promjenama u monetarnoj politici (odobravanjem dodatnih kredita bankama iz primarne emisije) i pokretanjem stečaja određenih banaka. No, navedeni problemi i rizici bankovnog poslovanja ukazuju na to da i neke druge banke mogu doći u slične teškoće i da nema nikakvog jamstva da je kriza završena. Probleme takvih banaka valjalo bi riješiti prije nego prestanu s urednim podmirivanjem svojih obveza. Pri rješavanju ne bi trebalo biti ekskluzivnih mjera, nego bi se valjalo koristiti svim raspoloživim mjerama. Rješavanje može rezultirati i novim fiskalnim troškovima.

I stečaj i sanacija banaka utječu na nastanak izravnih fiskalnih troškova. Fiskalne troškove stečaja čine troškovi isplate osiguranih štednih uloga, a fiskalne troškove sanacije troškovi potrebne dokapitalizacije banaka. Kako osiguranje pokriva vrlo veliki dio obveza banaka - kod banaka u stečaju osiguranje pokriva oko 80 posto svih štednih uloga (Priopćenje za javnost HNB-a, 24. 3. 1999.) - sa stajališta veličine fiskalnih troškova, nema bitne razlike između stečaja i sanacije. No, postoje razlike u učincima stečaja i sanacije:

- stečaj može rezultirati gubitkom imovine dijela vjerovnika banke, pa posljedično čini depozitare osjetljivijima prema financijskom položaju banaka te dovodi do promptnog povećavanja nestabilnosti financijskih tokova,
- sanacija jamči povrat imovine svih vjerovnika banke i čini depozitare spremnijima na ulaganja u loše banke i dovodi do promptnog stabiliziranja financijskih tokova.

Pokretanje rješavanja nove bankovne krize s pomoću stečaja izazvalo je veliku redistribuciju depozita. Nedostatak informacija omogućuje da priljev depozita ostvaruju dobre i loše banke. Bilo bi potrebno onemogućiti lošim bankama da rade po starom.

Literatura

- Babić, M., Jurković, P. i Šonje, V. (1999), Banking System Development in Croatia, Zagreb, *Journal of Economics*, br. 3.
- Dziobek, C. i Pazarbasioglu, C. (1997), Lessons from Systemic Bank Restructuring: A Survey of 24 Countries, *IMF Working paper*
- Frecaut, O. i Sidgwick, V. (1998), Systemic Bank Distress: The Need for an Enhanced Monetary Survey, *IMF Paper on Policy Analysis and Assessment*
- Garcia-Herrero, A. (1997), Monetary Impact of a Banking Crisis and the Conduct of Monetary Policy, *IMF Working paper*
- Garcia, G. (1996), Deposit Insurance: Obtaining the Benefits and Avoiding Pitfalls, *IMF Working paper*
- Goldstein, M. i Turner, P. (1996), Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options, *BIS Economic Papers*
- Kraft, E. (1999), Croatia's Second Bank Crisis, u *rukopisu*

Bilješke

Upute autorima

Hrvatska narodna banka objavljuje u svojim povremenim publikacijama *Istraživanja*, *Pregledi* i *Rasprave* znanstvene i stručne radove zaposlenika Banke, gostiju istraživača i vanjskih suradnika.

Prispjeli radovi podliježu postupku recenzije i klasifikacije koji provodi Komisija za vrednovanje i klasifikaciju radova. Autori se u roku od najviše dva mjeseca od primitka njihova rada obavještavaju o odluci o prihvatanju ili odbijanju članka za objavljivanje.

Radovi se primaju i objavljuju na hrvatskom i/ili na engleskom jeziku.

Radovi predloženi za objavljivanje moraju ispunjavati sljedeće uvjete.

Tekstovi moraju biti dostavljeni na magnetnim ili optičkim medijima (3.5" diskete, ZIP, CD), a uz medij treba priložiti i ispis na papiru u tri primjerka. Format zapisa treba biti Word 6 ili 97 for Windows/Mac, a preferira se RTF format kodne strane 437 ili 852.

Na disketu je potrebno nalijepiti etiketu s nazivom korištenog tekstprocesora i datoteke, kao i imenom autora.

Na prvoj stranici rada obvezno je navesti naslov rada, ime i prezime autora, akademske titule, naziv ustanove u kojoj je autor zaposlen, suradnike te potpunu adresu na koju će se autoru slati primjerci za korekturu.

Dodatne informacije, primjericice, zahvale i priznanja, mogu se uključiti u naslovnu stranicu. Ako je ta informacija dugačka, poželjno ju je uključiti u tekst, bilo na kraju uvodnog dijela bilo u posebnom dijelu teksta koji prethodi popisu literature.

Na drugoj stranici svaki rad mora sadržavati sažetak i ključne riječi. Sažetak mora biti jasan, deskriptivan, pisan u trećem licu i ne dulji od 250 riječi (najviše 1500 znakova). Ispod sažetka treba navesti do 5 ključnih pojmova.

Tekst treba biti otipkan s proredom, na stranici formata A4. Tekst se ne smije oblikovati, dopušteno je samo podebljavanje (bold) i kurziviranje (italic) dijelova teksta. Naslove je potrebno numerirati i odvojiti dvostrukim proredom od teksta, ali bez formatiranja.

Tablice, slike i grafikoni koji su sastavni dio rada, moraju biti pregledni, te moraju sadržavati: broj, naslov, mjerne jedinice, legendu, izvor podataka te bilješke (fusnote). Bilješke koje se odnose na tablice, slike ili grafikone treba obilježiti malim slovima (a,b,c...) i ispisati ih odmah ispod. Ako se posebno dostavljaju (tablice, slike i grafikoni), potrebno je označiti mjesta u tekstu gdje dolaze. Numeracija mora biti u skladu s njihovim slijedom u tekstu te se na njih treba referirati prema numeraciji. Ako su već umetnuti u tekst iz drugih programa (Excel, Lotus,...) onda je potrebno dostaviti i te datoteke u Excell formatu (grafikoni moraju imati pripadajuće serije podataka).

Ilustracije trebaju biti u standardnom EPS ili TIFF formatu s opisima u Helvetici (Arial, Swiss) veličine 8 točaka. Skenirane ilustracije trebaju biti rezolucije 300 dpi za sivu skalu ili ilustraciju u punoj boji i 600 dpi za lineart (nacrti, dijagrami, sheme).

Formule moraju biti napisane čitljivo. Indeksi i eksponenti moraju biti jasni. Značenja simbola moraju se objasniti odmah nakon jednadžbe u kojoj se prvi put upotrebljavaju. Jednadžbe na koje se autor poziva u tekstu potrebno je obilježiti serijskim brojevima u zagradi uz desnu marginu.

Bilješke na dnu stranice (fusnote) treba označiti arapskim brojkama podignutim iznad teksta. Trebaju biti što kraće i pisane slovima manjim od slova kojim je pisan tekst.

Popis literature dolazi na kraju rada, a u njega ulaze djela navedena u tekstu. Literatura treba biti navedena abecednim redom prezimena autora, a podaci o djelu moraju sadržavati i podatke o izdavaču, mjesto i godinu izdavanja.

Uredništvo zadržava pravo da autoru vrati na ponovni pregled prihvaćeni rad i ilustracije koje ne zadovoljavaju navedene upute. Ispisi i diskete s radovima se ne vraćaju.

Pozivamo zainteresirane autore koji žele objaviti svoje radove da ih pošalju na adresu Direkcije za odnose s javnošću i izdavačku djelatnost, prema navedenim uputama.

Hrvatska narodna banka izdaje sljedeće publikacije:

Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke

Redovita godišnja publikacija koja sadržava godišnji pregled novčanih i općih ekonomskih kretanja te pregled statistike.

Polugodišnje izvješće Hrvatske narodne banke

Redovita polugodišnja publikacija koja sadržava polugodišnji pregled novčanih i općih ekonomskih kretanja te pregled statistike.

Tromjesečno izvješće Hrvatske narodne banke (u pripremi)

Redovita tromjesečna publikacija koja sadržava tromjesečni pregled novčanih i općih ekonomskih kretanja.

Bilten banaka (u pripremi)

Publikacija koja sadržava pregled podataka o bankama.

Bilten Hrvatske narodne banke

Redovita mjesečna publikacija koja sadržava mjesečni pregled novčanih i općih ekonomskih kretanja te pregled monetarne statistike.

Istraživanja Hrvatske narodne banke

Povremena publikacija u kojoj se objavljuju kraći znanstveni radovi zaposlenika banke, gostiju istraživača i vanjskih suradnika.

Pregledi Hrvatske narodne banke

Povremena publikacija u kojoj se objavljuju informativno-pregledni radovi zaposlenika banke, gostiju istraživača i vanjskih suradnika.

Rasprave Hrvatske narodne banke

Povremena publikacija u kojoj se objavljuju rasprave djelatnika banke, gostiju istraživača i vanjskih suradnika.

Hrvatska narodna banka izdavač je i drugih publikacija, primjerice: zbornika radova s konferencija kojih je organizator ili suorganizator, knjiga i radova ili prijevoda knjiga i radova od posebnog interesa za HNB i drugih sličnih izdanja.